

Oranje drvenim i željeznim plugom

Vršenje žita vršalicom-drešom

Franjo VRTULEK

STARI OBIČAJI U SESVETAMA LUDBREŠKIM

Sesvete Ludbreške prvi puta se spominju 1598. godine u sastavu Ludbreškoga vlastelinstva. Riječ je vjerojatno o novom selu na lijevoj obali rijeke Plitvice, jer je staro nestalo u turskim najezdama. O starom selu svjedoči i jedna gradina Stara ves na desnoj obali rijeke Plitvice. Selo je poznato po gospodarstvu. Vrlo rano imalo je Gospodarsko društvo s više od stotinu članova, zatim Marvogojsku udrugu, brojne sitne obrtnike, a nije zaostajalo ni na kulturnom planu. Već u dvadesetim godinama prošloga stoljeća imalo je Klub esperantista, mjesna pjevačka društva, tamburaše, diletantske družine, a posebno je sve bujalo otvaranjem obospolne pučke škole 1914. godine, koja je u selu djelovala sve do 1965. godine, a jedno je vrijeme bila i osmogodišnja škola za učenike Sesveta Ludbreških, Karlovca Ludbreškog i Struge.

Voditi gospodarstvo na selu ni nekada nije bio nimalo lak posao. Ako se nešto uradilo krivo, povratka nije bilo. Trebalo je čekati cijelu jednu godinu, pa da se opet nanovo pokuša napraviti drugačije, bolje. Taj težak i odgovoran posao obavljao je nositelj kućanstva - glava obitelji, a pomagali su mu ukućani, posebice supruga i starija djeca.

Za svako je kućanstvo uvijek bilo najvažnije kako dobro isplanirati godinu. Što i gdje sijati, kako najbolje pripremiti zemlju, odnjegovati biljke, pokupiti plodine, kako nahraniti čeljad i domaće životinje, kako se odjenuti i obuti, kako namiriti sve obveze, kako platiti porez... Domaćin je morao napraviti pravi plan i raspored, odrediti, ali i dobro predvidjeti, koliko će se čega i gdje sijati te što je sve potrebno za domaćinstvo. Primjerice, koliko kukuruza, kao najvažnije žitarice, koliko pšenice, kao važne krušarice, koliko krumpira i graha, koliko raži, zobi, heljde, prosa i svega što je služilo za jelo ili za ishranu stoke. A trebalo je ponešto pripremiti i za prodaju da se dođe do novca. A poljoprivreda je "tvornica na otvorenom", podložna vjetru i kiši, poplavi i suši, tuči i nevremenu. Ne zna se što je bilo gore, poplave ili suše, ali je ipak vladala poznata izreka **"da jedna sušna godina još uvijek prehrani dvije mokre"**. To bi značilo da su poplave bile gore, donosile više zla, a bio ih je napretek u Sesvetama Ludbreškim, posebice prije asanacije i regulacije rijeke Plitvice. Kada su vode Plitvice nabujale, rijeka se razlila i čamcima se znalo voziti po selu i vode su kroz **Lenišće** izravno tekle u rijeku Dravu.

Livade su se kosile za sijeno i otavu, kao i djetelina za ishranu konja i ostale stoke, po drva se išlo u šumu, a po vino u vinograde – **gorice**. Znalo se reći **"oni su bogati, imaju i šumu i gorice"**.

Nekada su se svi poslovi obavljali ručno. Oralo se drvenim plugom. Kasnije se koristio željeni plug. Vukle su ga krave ili konji. Konjske zaprege bile su rjeđe, češće se radilo s kravskim zapregama. Pomoću posebnog ruda – **ovja**, koje se klinom pričvrstilo na jaram, krave su vukle plug s lancima prikačen za **vornice**. Plug se sastojao od prednjeg noža, rala, daske i rukohvata za pluzenje. Na vornicaj je bila **lojtrica**, koja se podizala i spuštala, i njome se podešavala dubina brazde. Širina brazde se određivala posebnom napravom na samome lancu kojim je plug bio pričvršćen za vornice, i to otpuštanjem ili stezanjem lanca. Nakon oranja zemlja se usitnjavala **vlačenjem s bronama**, a na kraju su se grude usitni-

le - potukle motikama. Oralo se na jesen ili u proljeće, jednom skupa – od sredine prema međama, drugi put širom - od međa prema sredini oranice. Pri svakom kraju su se izorale glavice, a na glavicama se obično posijala velika konoplja, za sjeme. Duboka zimska brazda «noviji je izum», došla je s traktorima kada se moglo dublje zaorati. Sijalo se ručno ili pomoću drvene sijačice doma napravljene – **jarcom**. Kasnije se sijalo s dvorednim ili torednim kupljenim sijačicama.

Ljetina se pobirala ručno: trava se ručno kosila kosama, sušila i u vozovima vozila doma u **parme**, pšenica se također kosila kosama, srpom nabirala u snopove i slagala u **stavice**, sušila se i zatim vršila vršalicom - **drešom** kao i ostale žitarice. Raž – **hrž** se isključivo žela i **stepala**, a zrno se **vejanjem vejačama** očistilo od nečistoća, dok su se od duge **hržene** slame pravili **ritki** za vezanje kukuruzovine ili pokrivanje kuća. Pokrivanje kuća ritkima – slamom bilo je pravo umijeće. Sesvete Ludbreške imale su svoga krovopokrivača **Roka Funteka**, koji je to naučio od svoga oca. Kuće i klijeti je pokrivač još u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća.

Kukuruz se brao u klipovima, trijebio i spremao u koševе, a kukuruzovina se sjekla. Zrno pšenice se nakon sušenja na tavanu - **nojži** mljelo za brašno (**črno, belo, nuler, gres**), heljda – **hajdina** i **proso** su se tukli za kašu, kukuruz se krunio - **ruždil** i **šarotal** za ishranu stoke ili **mlel** za **kuruznu** melju, krumpir se **pobiral**, grah se brao i na **ponjavama** sušio te s **cepima tukel** i čistio u **vetrnici** od nečistoća, a repa se **pukala** i pospremla u podrum ili **pelnicu**. Gorice su se brale, **grozdje** prešalo, mošt se **pospravljaj** u bačve – lagve, vino se pretakalo i pilo.

Hranile su se svinje za rasplod, klanje i prodaju, krave su se hranile za rad, rasplod, za mlijeko i prodaju, a kokoši za jelo i za jaja. Mlijeko se jelo ili se od njega pravio sir, od vrhnja se pravio putar za prodaju ili za pečenje kolača, **prfkača** itd.

Orehi - orasi i mak su se pobirali ili uzgajali za **fil** za kolače, voće za jelo i kompote, šljive za pečenje rakije i pekmeza, a brao se i šipak, **trnina**- borovnica, zatim cvijet lipe, kamilica, sljez i druge biljke i trave za čaj ili za domaći lijek kao bršljan, imela, vrijesak, trpotec, stolisnik, čuvarkuća, lišaj, maslačak, perunika, ricinus... No, kasnije su se pojedine trave brale i za prodaju, pa su tako djeca dolazila i do prvoga džeparca.

Najveća promjena na selu dogodila se u sortimentu osnovnih žitarica: kukuruzu i pšenici. Nekada se sijala **starinska** pšenica, pa kasnije pšenica U-1. To je pšenica s visokom stabljikom, slamom, ali slabim prinosom. Davala je prinos oko šest metara (600 kilograma) po jednom jutru. Talijanske sorte, koje su došle kasnije, kao i neke današnje domaće sorte, daju i po 45 do 50 metara (do 5.000 kilograma) po jednome jutru. Isto se dogodilo i s prinosima kukuruza kada su **starinsko** sjeme i **zobanu** zamijenili različiti hibridi. I sortiment krumpira i graha se popravio, kao i drugih ratarskih kultura, a puno se uzgajalo i razno povrće paprika, krastavci, rajčice, pa zatim cikla, repa, cikorija, soja...

S polja se sve dovozilo kolima s **kravskom** ili **konjskom** zapregom. Kravska i konjska kola razlikovala su se u načinu zaprege. Kod konjskih kola rudo je bilo podignuto i stabilno, a kola su imala kuke za prikapčanje konja. Konji su se upregli pomoću **hamova, štranga i iga** te privezali za rudo. Konji su se **hojcali** kožnim remenima, a krave **tjerale** bičem.

Kod kravskih kola rudo je bilo spušteno, pa se dizalo kroz jezičak na jaram u koji su se upregle krave. I jedna i druga kola sastojala su se od dva dijela, prednjeg i zadnjeg kraja. Prvi kraj imao je **vrtelj** da se moglo **rižiti** i okretati kolima, a zadnji dio se vukao za prvim

pričvršćen na **svori** koja je na kraju završavala **repicom**. Kola su se slagala na nekoliko načina: **na svoru** – za vožnju drva iz šume, na **trugu** - za prijevoz zemlje, šljunka ili pijeska, na **zatvorenu trugu** - za prijevoz tovnih svinja (odojci su se vozili u gajbi), na **dreke** - za svakodnevnu uporabu i prijevoz koječega, te na **lojtre** - za prijevoz žita, slame i sijena. Dreke i lojtre podupirale su **ručice** i **vupore**. Kola su imala četiri kotača, a kada se išlo iz šume na velikoj nizbrdici – na dol, jedan ili oba kotača zatvarali su se lancem da se ne vrte već da stružu i tako koče, a kada se išlo u brdo- u **grobec**, da bi se krave mogle odmoriti, kola su se odzada podupirala posebnom napravom **hlapcem**, koji je držao kola i cijeli tret. Drva su se povezivala lancima i drvenim **šeperima** s kojima su se stezali lanci.

Kukuruz se brao u plahte, sipao na kupce, pobirao i vozio u kolima s drekima ili lojtrama, s **daskama** sa strane te **šragljama** sprijeda i otraga, a sve se povezivalo dugim lancem. Sijeno ili žito slagalo se u voz, povezivalo se dugom okruglom drvenom **žrdi**, učvršćenom sprijeda lancima, a otraga užetom. Vozovi su se podupirali **rasohima** sa strane da se ne omaknu – **osunu** ili prevrnu - **prehite** u jačim zavojima ili na većim neravninama na poljskom putu ili drumu. Krave su se tjerale naprijed riječi – **ajde**, desno su išle na **hok**, lijevo na **ča**, a za kretanje unatrag su se **štikavale** sa **šti, ští** Kada su radile, jele su bolju hranu, a zimi su se hranile **kosanom** repom pomiješanom sa **zasečkanom** slamom i **krozinjem**. Znalo se dogoditi da su do proljeća toliko oslabjele da se nisu mogle popeti ni na najmanji brežulčić, već su se samo **poletavale**.

Ljudi su, naprotiv, zimi jeli bolje, s više masti, jer su se klale svinje te jela škrobna hrana (jeli su se žganci i **močnjak** od kukuruznog brašna), kruh se pekao u krušnoj peći za cijeli tjedan. Trebalo je skupljati snagu za proljetne poslove. Kruh od kukuruznog i brašna od raži zvao se **zmesni kruh**, a kolači su se pekli uglavnom nedjeljom. Ljudi su se udebljali, te su na proljeće za sunčanih dana, kada su sjedili na klupčicama ili pod **blojkami**, gledali kroz nabrekle obraze kao "miševi iz posija".

Tijekom dana hranila se stoka, svinje, perad i to ujutro, podne i navečer. Ujutro i navečer dojile su se krave za mlijeko, jaja su se skupljala tijekom dana te su se obavljali svi drugi poslovi. Navečer se zimi čehalo perje i priređivale **čehare**, prelo se, tkalo te izrađivali domaći odjevni predmeti. Tijekom zime priređivali su se svatovi, odlazilo se u šumu i sjekla su se drva koja su se u ljetu dovozila doma, odlazilo se na sajmove, kasnije na poljoprivredna predavanja i slično. Nije bilo radija ni televizije, pa se lijegalo navečer rano, a ujutro se i rano ustajalo. Radilo se cijeli dan. Ujutro se **zajtrakovalo**, u podne **obedovalo**, a navečer večeralo. Hrana je bila uglavnom domaća i svježja, nije bilo hladnjaka, nije bilo ni perilica rublja ni posuđa, nije bilo struje pa se svijetlilo **petrolejkama**, a nije bilo ni centralnog grijanja ni plinskih peći. Cijepala su se, pilila i kalala drva, ložila se vatra u otvorenoj ili u zidanoj peći ili **šparhetu**, grijala se voda - **krop** za umivanje, hranu i hranjenje svinja, krave su pile vodu koja se donosila iz **zdenca**.

Meso se sušilo na tavanu, mlijeko se držalo u hladnom hodniku - **ganjku**, kuhinji ili podrumu u **štučkama** i **štublakima**, u podrumu je bio krumpir, repa, cikla, vino, na tavanu pšenica i brašno, u kukurušnjaku kukuruz.

Zimi se **čehalo** perje i prelo **povesmo** ili **kudelja**, oko peći su se okupljali ukućani pa su se pričale razne priče, obično iz Prvoga svjetskog rata ili daljnjih ratova, zatim, o novoj bogatoj zemlji Americi kuda se **šifom** uz šestomjesečnu vožnju preko Atlantskog oceana odlazilo truhom za kruhom. Pričalo se o seoskim dogodovštinama, o **snobokima** i ženidbi, o svatovima, mladencima, **kapitonima**, o seoskim bečarima, dobrim pucama i snaha-

ma, o raznim bajkama - vilama i vilenjacima, čitale su se knjige sanjarice i kalendari, pričalo se o **mroku** koji napada ljude i duši ih, o **svečarima** koji u noći svijetle u polju, o svakojakim drugim noćnim ili dnevnim prikazama – **strahama**, o (**u**)**topljenicima** koji utapljaju ljude, o **lazarima** koji uzimaju djecu da bi im trgali noge i ruke i s njima prosili i o koječemu drugom. Pričali su stariji ukućani, posebno djedovi i bake, a mlađi, posebice djeca, to su s velikom pažnjom slušali i pamtili.

Po danu, posebno za vrijeme blagdana, znale su se igrati neke masovnije igre, kao **kotačanje** gdje su se sastale dvije strane i međusobno koturale manji drveni kotač koji se tukao **kotačkama**, nasadenim ili odrezanim, a bilo je najvažnije pogoditi kotač i poslati ga što dalje na protivničku stranu ili što više u zrak, što se još nazivalo **vrancem**, i brojilo se koliko vranaca koja strana kojoj duguje. Uz kotačanje, na ispaši svinja i krava se **gucekovalo**. Naguravao se neki okrugli predmet (npr. kamen) u rupicu, a iz rupice s posebnim toljagama, s kvrgama na kraju igrači su ga nastojali odgurnuti što dalje. Kasnije su se igrale **mete** između četiri kruga u četverokutu, a iz svakoga se kruga moglo krpenom lopticom gađati one što su trčali unutar meta. Pogođeni su išli van, ispadali su. Kasnije su se igrali graničari. Zatim, **cinkalo** se sa špekulom - **kugljicom**, koju je trebalo utjerati u **grabicu**, **gombalo** se gumbima ili novcem – **pengama**, **štrfičkao** se prema grabici novac ili gumbi, a tko je prvi pogodio grabicu, uzimao je sve. Bacao - **hitao** se metalni novac ili gumbi na crtu ili što bliže crti, tko je bio najbliži crti također je uzimao sve. Novac se znao i miješati, bacati u zrak i okretati. Onaj novac koji se okrenuo na prvu stranu, na pismo ili avers, uzimao se, a ostatak se dalje miješao. Tko je okrenuo više pisama bio je spretniji, a i "bogatiji". Kartao se **enc** na **štrfičke** u čelo ili za sitan novac, **pocalo se po riti** ili po ruci ispred obraza i postavljalo pitanje "**ko te vudril**". Ako se pogodilo od koga je udarac došao, tada se išlo među one koji udaraju, a pogođeni je bio onaj kojega se nanovo udaralo. Skakalo se s držanjem nožnih palaca u ruci preko drvene palice - **bote**, bacao se kamen ili neki drugi predmet u daljinu, gađalo se s drvenom toljagom, "kopljem", lukom i strijelom, navlačio se štrik, igrale su se brojne igre loptom kao nogomet-viktorija, glavomet i sl.

Zimi se sanjkalo na sanjkama izrađenim doma, na **protvanu**, vreći sa slamom ili jednostavno na (po) guzici. **Šličuhalo** se na **šličuhama** izrađenim doma od tvrdih daščica s drotom ispod koje su se kožnim remenom pričvrstile na cokulu, te odguravale velikim štapom – **špicom** među nogama. Po ledu se sanjkalo i masovno naganjalo s doma izrađenim **korčulama**, na kojima se sjedilo s prekrizanim nogama na rudu, a odguravalo se dvjema špicama.

Ljeti za vrijeme kiša, **delali** su se kanali, **zdenčeki**, **melini** od kukuruzovine, koji su se vrtjeli na bujicama što su otjecale u **berek**, a u bereku se znalo i kupati kao i na Plitvici, igrali su se **nagonjači**, lovile ribe u vodi rukama ili **gumbošnicom** na **dreti** umjesto udice i strune, jahale su se kobile, naganjali **zajci** po **hajdini**, a posebno je ulov bio dobar kada je Plitvica sve poplavila i samo je u **Polevcu** ostao na suhom jedan otočić – **bobonjek**, na koji se divljač sklanjala. Sjećam se, zečeva je bilo napretek, kao i riba u Plitvici u kojoj se vukla velika mreža – **svlok**, koja je znala biti puna bijele ribe te štuka i somova kada se u Jalšu izvukla iz vode. Najdeblje ribe bile su u dubokoj vodi, **tojavinama** na **Virku** i **Lascu**, u **Kališću** i **Krčevini** (Butinovoj i Gomezinovoj tojavini), pri brvi u **Viškovcima**, u **Melinju** i **Cigonjskoj jami**, na **Dubovečkom**.

I tako su prolazila ljeta i zime, proljeća i jeseni. Zime su bile duge i hladne. Obično s puno snijega. Ljeta, također duga i vruća s kupanjem na Plitvici. I proljeća su znala biti to-

pla, pa se uz prvi dan proljeća, 21. ožujka za plugom išlo boso, a na Jurjevo - **Đurđevo**, 23. travnja "palo" je i prvo kupanje na Plitvici. Kada su sazrele trave, išlo se u košnju. Kosilo se rano ujutro, za vrijeme rose. Kosci su sobom uzeli malo rakije, za snagu, a kasnije su dobili zajuttrak (žgance, **gombolice** ili rezance na suhom s masti ili putrom). Zajuttrak se nosio u **pogačnoj** korpi na glavi, kako se nosila hrana - **pogače** rodilji. Tijekom dana sušila se trava pokošena raniji dan, okretala se, prigrtala i vozila doma.

Jeseni su također bile tople i suhe. Prašine na poljskim putovima u **kolomijama** bilo je i preko gležnjeva, gotovo do koljena. Na jesen, kada se s polja sve pokupilo, sve plodine, počele su velike ispaše svinja i stoke po cijelome polju, bez ograničenja te prilika za **paprekovanje** ili **pajdekovanje** - slobodno skupljanje plodina koje su ostajale na njivama iza berača kukuruza, krumpira, repe i drugih kultura. Polja su bila pusta i bilo je to pravo vrijeme i pravi prostor za pregršt novih igara i zabave.

Zima se nije čekala, ona je dolazila sama, ali se cijelu zimu čekao dolazak proljeća. I jesen je dolazila sama, nečujno, polako, a s njom i nove boje, pregršt jesenskih podova i veeeliko spremanje. Tek sam kasnije razumio mamine riječi kako je grah tako lijepo rodan da joj ga je volja brati. Mi djeca, mislili smo kako bi bilo bolje da ga je što manje kako bi ga što brže pobrali i išli se igrati. Nismo razumjeli da je s grahom dolazio i prvi novac u kuću, već za prvo jesensko proštenje na kojem se znala kupovati odjeća i obuća za zimu, i to za svakoga ukućana ponešto, s tim novcem su se kupovale knjige za školu, plaćala karta za vlak itd.

Već za Sesvete, 1. studenoga, znao je iznenaditi prvi snijeg i navukla se zimska odjeća - **oprava**. Onda je na snijegu - **belcu** dojahala i **Sveta Kata** (25. studenoga) - **Sveta Kata, snijeg na vrata**, kao i sveti Nikola - **Mikula** (6. prosinaca). Ako je za Božić bilo ružno vrijeme, onda se za Uskrs očekivalo lijepo - **Božić v kotu - Vuzem na potu**. Za Svetog Vinka - **Vincekovo** (22. siječnja), iako usred zime, snijeg ili led se morao obavezno otopiti da se mogu vrapci okupati, jer je to značilo dobar urod u vinogradima, a ako je na Sviječnicu (2. veljače) sunce prodrlo među **reške**, to je sve još znao snijeg **zaprhati**. Na Svetoga Blaža - **Blaževo** (3. veljača), znala je biti najjača zima kada su u šumi od smrzavanja pucala stabla, a trebalo je progurati još neke ledene svece - **Sveti Moti leda mlati, ako ga nema, on ga sprema** itd.

Kako je u zimi za hladnih dana daleko izgledalo **Petrovo** - Petrovo i Pavlovo (29. lipnja) kada su dolazile i prve **hruške petrovke**?! A još je dalje bila **Gospa Karmelska - Škapuljarka** (16. srpnja), veliko proštenje u Sesvetama Ludbreškim kada se dobila nova ljetna **oprava**, a u selo su došli **licirati** te pio se **gverc**

Sve je nekada išlo vrlo polako. Barem je tako izgledalo. Ali, sve je i prolazilo, i opet, nanovo dolazilo. Svake godine ispočetka!